

Tenkning

om

forbedring

Om forbedring som demokratisk holdning

Fra antikken til i dag

Anders P. Petersen

©

Bergen, januar 2019.

Denne boken er skrevet uten noen form for støtte, og representerer fullstendig det private initiativ og pågangsmot.

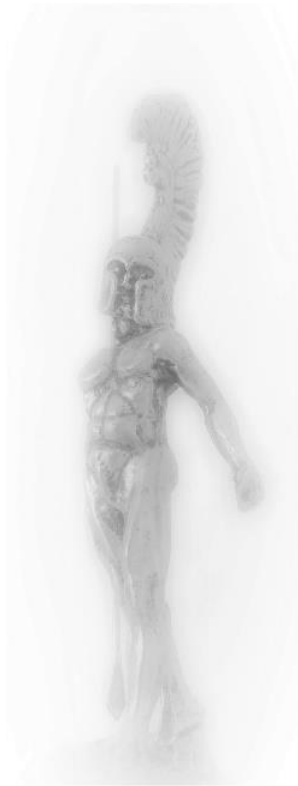
Alle linker er fra før 10.01.19.

Tenkning om forbedring

Om forbedring som demokratisk holdning

Fra antikken til i dag

*Ares er guden for krig, hevn, vold og vrede, grusomhet, spontanitet, og uten anger.
Han lurar alltid i bakgrunnen.*

«Enhver forbedring av det menneskelige må begynne med kunnskap om det menneskelige»

Bertrand Russell

Innhold

Innledning	11
Bildene utenpå	24
Kap. 1 Trakassering og mobbing	29
Kap. 2 Griskhet, rikdom og makt	53
Kap. 3 Fra gudene til tenkning	68
Kap. 4 Å tenke bra	95
Kap. 5 Den demokratiske ytring	109
Kap. 6 Følelser og fornuft	126
Kap. 7 Mennesker ønsker å delta	154
Referanser	174

Jeg vil takke min venn og kunnskapsrike, kritiske samtalepartner gjennom mange år, Rolf W. Rasmussen. Disse samtalene har dradd meg videre som tankens generator. Det var han som gjorde meg oppmerksom på det greske begrepet parrhesia i Michel Foucaults tenkning. Det fikk mange av elementene i min kunnskap til å falle på plass, som en manglende bit i et puslespill.

Innledning

Det var et enkelt spørsmål som for en del år siden fikk meg i gang med det arbeidet som her presenteres.

Det murret i meg et spørsmål om hva det er som gjør at de fleste mennesker synes å ha et bra liv, mens andre ikke synes å få til livet.

Jeg var jo klar over at det har med omgivelsene å gjøre, i de fleste tilfeller: Har man det bra når man vokser opp, så vil man sannsynligvis klare seg bra i livet. Hvis man ikke opplever at man har det bra, så minsker sjansen for at livet blir bra senere. Men hvorfor er det slik? Svaret kunne jeg funnet i psykologisk forskning. Men, det var ikke et slikt svar jeg ville ha. Jeg visste ikke hvilket svar jeg ville ha, heldigvis.

Jeg vende tidlig blikket mot demokratiet i antikken. Som tidligere student i filosofi hadde jeg lært en del om antikkens tenkere og kultur.

Hvorfor var det så mange talenter i antikken? Var det noe som gjorde at de ut fra nesten ingenting -slik det syntes- klarte å etablere det vi gjerne kaller «vår kulturelle vugge?» Slike spørsmål dukket opp i meg.

Et «svar» jeg først ga meg selv var; «jo de hadde jo demokratiet!» Men, det er jo ikke noe svar. At alle har rett til å snakke kan jo like godt ende i kaos som suksess. Så altså måtte jeg bakom det og grave meg dypere ned, og finne en eller annen nøkkel til at demokratiet fungerte. Nøkkelen som gjorde at jeg plutselig fikk forbedret undersøkelsesperspektivet var begrepet *parrhesia*,¹ som betyr å snakke

i risiko (parrhesia er tema i kapittel 5.) Da er det at tverrfagligheten åpner seg, fordi jeg må finne ut hvorfor de har et begrep om å snakke i risiko.

De forklaringene og svarene jeg har funnet trenger vi i dag. Vi har behov for å se på *kunnskapen og holdningene* som lå bak utviklingen av demokratiet for ca. 2500 år siden. Har samfunnet det bra, har mennesket det bra. Har ikke mennesket det bra, får ikke samfunnet det bra. Som i antikkens Athen ser jeg altså sammenhengen mellom individ og samfunn.

Koblingen mellom demokrati og utviklingstenkning er noe vi vanligvis ikke tenker på, men litt som høna og egget. Hva kom først? Demokratiet ble dannet for å komme videre i utviklingen, hvor man altså så at ting kunne forandres til det bedre. Men allerede før demokratiet var den frie tale for folk en del av det historiske minnet.

Demokratiet før og nå er etablert for å få fram ideer uavhengig av religion og tradisjon. Det forsøker å rive seg løs fra dette for å benytte menneskets intellekt, samarbeidsevne og frie saklige tale.

Boken er liten, og er den liten er sjansen større for at den blir lest enn om den er tykk.

Som alle forfattere ønsker jeg at folk skal lese boken som er lagt mye arbeid i. Jeg tenker også at boken formidler veldig viktig kunnskap,

fordi den griper selve essensen i den demokratiske holdning, hva tenkning er, hvordan vi utvikler oss, og hvordan vi kan utvikle samfunnet på basis av en sunn utviklingskultur.

På de neste sidene, en kort utviklingshistorie inspirert av guder og personer.

Bildene utenpå forteller en utviklingshistorie fra mytologi til demokrati, til grunder-virksomhet og vitenskap. Det oppsummerer utviklingen av det vi regner som vår vestlige kultur fra begynnelse til nå. Denne utviklingens kraft er mennesker som har spurt; hva, hvor, hvordan, hvorfor, og hvilke.

Zeus: Den øverste av de greske gudene. En uberegnelig suveren gud, som gjorde både gode og dårlige ting. Han er far til de ni kunnskapsgudinnene/«Musene» som representerer de ni utøvende kunnskapene. Deres mor er *Mnemosyne*, som betyr hukommelse.

Hefaistos: Han er håndverks-guden, for dyktighet og kvalitet. Han er sønn av Zeus. Det er han som smir gudenes våpen og rustning. Tempelet som står ganske intakt på agoraen i Athen er Hefaistos-tempel.

Akilles: En halvgudelig helt og den dyktigste i kamp. En fritaler. Han er ikke underlagt noen, og et forbilde for mot, kampkunnskap og frihet.

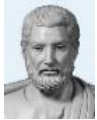
Homer: De lærde i vår tid strides om det var en person eller om det var flere som skrev «*Odyseen*» og «*Iliaden*». Uansett, «han» skrev litteraturen som ble spredd, som dannet grunnlaget for en felles kulturell identitet.

Hesiod: Den første poet og forfatter av en samlet fremstilling av «skapelsen», virkeligheten og gudene, og en mer verdslig klokskap og holdning for den vanlige mann i Hellas. På den måten også en «grunnlegger» av den greske identitet.

Solon: Leder av den første revolusjon i demokratisk retning. Legger vekt på holdning og fin aristokratisk tale for utvikling.

Kleisthenes: Reformerte folkerådets representantskap. Det var etter hans reform et representativt utvalg av borgerne som satt der, og ikke rike medlemmer av fin slekt.

Themistokles. Han bidro i størst grad til å redde Athen og Hellas fra persisk utslettelse. Fikk bygget krigsskip, og hans sjøstrategi fikk beseiret perserne. Han var den første lederen fra vanlige kår på sjø (general for marine styrker) og som byens leder (arkont). Han er et eksempel på den vanlige manns karrieremuligheter i dette nye samfunn, etter dyktighet og ikke familie.

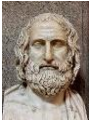

Perikles: «Landsfaderen» som han ble kalt. Født 5 år før slaget ved Marathon. Den folkevalgte lederen som muligens i størst grad la til rette for utvikling av potensialet i befolkningen. Fikk «importert» filosofien til byen, med Anaxagoras. Sponset inngangsbillettene for teatrene, slik at hele befolkningen fikk ta del i festivaler og forestillinger. Støttet filosofien, og etablert en åpen og kritisk kultur. Fikk i gang de store byggeprosjektene, som Parthenon på Akropolis.

Anaxagoras: Den første filosof i Athen, og Sokrates lærer. Han var viktig for etableringen av den athenske filosofi.

Evripides: Tragedieforfatter. Han var kritisk til de udemokratiske sidene i demokratiet, og mytologi-skeptiker. Han skal ha vært venn av Sokrates, og tilbaketrukket personlighet grunnet mistro til vanlige folks evne til refleksjon og «dannelse».

Ble forvist fra byen.

Sokrates: Den mest kjente filosof gjennom tidene. Tømte giften for troen på at livet kun var verdt å leve om man fikk frihet til innsikt og klokskap. Dette var veien til lykke. Som klok mann visste han hvordan det ville bli om han hadde befattet seg i politiske spørsmål. Da han var ca. 45 år sa han at han sannsynligvis ville blitt henrettet.² Han ble 70 år før han ble henrettet.

Platon: Filosof. Elev og venn av Sokrates. Kritisk til demokratiet, fordi det ender i tyranni hvor det ikke er de beste som vil styre, men de «smarteste og sterkeste».

Aristoteles: Filosof, også kalt den første vitenskapsmann. Han utviklet logikken, læren om viten, kartla arter i naturen, politiske systemer, og etikk.

Galileo Galilei: Filosof, vitenskapsmann, og astronom. Har var av stor betydning for den vitenskapelige framgang og tenkning i tidlig moderne tid og opplysningstid.

Jean-Paul Sartre: Filosof som får stor betydning for å se mennesket som kontinuerlig observerende og velgende. Viktig for å forstå menneskets psykologi.

Bilen i rommet er et symbol for Elon Musks «grenseløse» tenkning og grunder-kapasitet. Elon Musk viser til Aristoteles og fysikerens metode for kunnskapssøken i sin daglige drift, tenkning og kreativitet. Han har uttalt at en forutsetning for det private entreprenørskap er et fritt samfunn.

Stephen Hawking: Død våren 2018. Et av de mest intelligente menneskene som har levd. Matematiker, fysiker og astronom. Viser til det grenseløse når det gjelder både viten og universet. Var bekymret på menneskehetens vegne vedrørende fremtiden.

Hvert kapittel begynner tematisk i arkaisk tid eller antikkens demokratiske tid.

1.

Fortid og nåtid

Denne boken handler om de kjernedemokratiske verdier, som en grunnleggende innstilling til å gjøre det som er bra. Disse verdier er fravær av mobbing og trakassering, arbeid for innbyggernes rettigheter og plikter, likestilling, saklighet og utvikling. Utvikling vil si forbedring innen relevante kultur og samfunnsområder. Men, hvordan vet vi «rett og riktig»? Hvor kommer tankene om tenkning fra? Hvor kommer tankene om rettigheter, og om forbedring og utvikling? Vi lærer jo at disse tankene stammer fra antikkens demokrati. Men hvorfor og hvordan? Det er det som er interessant. Hva er det i det hele tatt som gjør at vi tenker om tenkning? Hvorfor er det viktig å vite hva tenkning er? Det er et mål for fremtidens skole, slik vi skal se senere i boken.

Kan du tenke? Hvis du mener at du kan tenke, hva er det som gjør at du er sikker på det? Og hvis du kan tenke, tenker du rett? Hva er det som gjør at du tror, eller til og med «vet» at du tenker rett og riktig?

Jeg tror at du kan tenke, og at det du tenker om mange ting i verden er rett og riktig. Men hvordan i all verden kan vi forklare det? Filosofen Renè Descartes sa at han ikke visste om noe som var så likelig fordelt mellom folk som fornuften. Uansett hvem han snakket med, så mente de å ha greie på det de snakket om. De virket også alltid så sikker. Dette er jo litt morsomt, og ironisk ment fra hans side, men samtidig er det alvorlig.

Det er mange steder i verden man ikke kan stille slike spørsmål om tenkning. Også i Norge vil mange føle seg litt provosert hvis noen

påstår at det en sier ikke er riktig, og spør hva som gjør at det de tenker er riktig. Men, spørsmålet ligger under når dere er uenig med andre om noe, når politikere diskuterer, og når vitenskapen trekker i tvil sine hypoteser og teorier, og kan finne ny kunnskap og viten. «Uenighet» er grunnlaget for utvikling.

Slik vi kjenner tenkningen om tenkning i Europa, så har den sitt utspring i demokratiet, og det er ingen tilfeldighet at tenkning knyttes til demokratisk forståelse. Kunnskapen om dette går helt tilbake til antikkens klassiske Athen og før det. Antikkens klassiske tid regnes fra slaget ved Marathon i 490 f. kr., til 322 f. kr. da Athens demokrati tok slutt. Slik boken vil vise, så var demokratiet i antikkens Athen et prosjekt for forbedring.

Dere vil bli kjent med at hensikten med demokratiet er like aktuell for oss i dag, og at det er de samme kreftene i mennesket og fellesskap som utspiller seg i vår tid. Menneskets historie er en kamp om frihet, kunnskap og makt.

Om vi i samfunnet har den samme kunnskapen om dette tidlige demokratiets erfaringer; hvordan det gikk så bra, og de farer som ligger i demokratiet og dens kultur, så vil vi ha større oppmerksomhet mot dem. Vi vil også se at vi mennesker i dag reagerer på mange måter som menneskene i det klassiske Athen.

Hvis vi skal kunne stake ut retningen for fremtiden, så er det en god ide å forstå at demokratiets opprinnelige hensikt i antikken var forbedring av livsvilkår og kunnskap. Til det trengtes tenkning.

Effektiv tenkning gir et forbedret samfunn og gjøres med engasjement og frihet. Men, likevel; vi er ikke *vante* med å tenke at tenkning har best vilkår der hvor man kan tenke det man vil, eller det som faller en inn når man undersøker noe. Og; det er vanskelig å engasjere seg i lengre tid hvis man ikke har mulighet for å fortelle om det man tenker i engasjementet. Da er det jo ikke noe poeng, og man vil brenne seg ut.

Tenkning forutsetter frihet. Om man ikke er fri vil tenkningen konsentrere seg om sikkerhet for en selv og de tenkningsrammer /kultur som er akseptert.

Men på den annen side: For mye frihet kombinert med makt kan føre til at ens særinteresser vil bli bestemmende for ens tenkning, slik at kunnskap, klokskap og sannhet blir underordnet.

Det samme som er demokratiets mål er også demokratiets største fare innenfra, fra dets egne borgere.

Det var akkurat de samme farer Platon advarte mot i «Staten» som vi opplever i dag.

Han advarte mot individualisme, nytelsessyke, tyranni og kunnskapsløshet, fra nederst til øverst i samfunnet.

«Den absolutte frihet kan vel ikke slå om til annet en absolutt trelldom, og det både for den enkelte og for staten. (...) Det som jeg sikter til er den klasse av ørkesløse ødslere hvorav en del mindre modige følger de modige som tar ledelsen. Når disse to grupper opptrer i en stat, lager de like stor forstyrrelse som galle og slim forårsaker i legemet. (...) De mest pågående taler og handler, de andre sitter omkring talerstolen og hindrer ved sin summing andre meninger i å komme til orde»³

Om vi ikke kan stille de spørsmålene som kan gi kunnskap og innsikt, så betyr det både noe for oss selv og samfunnet. Tenkningen vår er avhengig av en demokratisk grunnforståelse.

Det var gjennom troen på folket selv at mennesket ble «sluppet fri», både fordi det hadde en rett til det, men også fordi det ble sett som nødvendig for samfunnsutviklingen.

Dette angår også selve synet på læring. I skole og samfunn er det stor fokus på kunnskap. Dette fokuset blir større, og samtidig presset for å lykkes. Grensen for å føle seg mislykket senkes da også, slik at «om man ikke passer inn», så er det en selv det er noe galt med. Som barn og ungdom tror man jo at dem som legger opp læreplaner og

undervisning kjenner et barnesinn. Det blir lett å nedvurdere seg selv, og slik «forstå» hvorfor man ikke får til det man føler forventes.

Jeg trekker igjen fram Platon -som representant for Athens demokrati-filosofiske pedagogiske tenkning, og som etablerer av den første metode for læring. Han sier:

*«Den frie mann skal ikke tilegne seg noen vitenskap på en slik måte som kunne passe for en slave. Kroppsøving er bra for kroppen selv om den foretas under tvang, men påtvungen kunnskap blir aldri sjelens varige eie. (...) La altså min venn, barna lære -ikke som en tvang, men som i lek. Da vil du også lettere kunne merke hva enhver har anlegg for».*⁴

I dag øker utfordringene i rus og psykiatri, og skolene har økende utfordringer i læring og undervisningsmiljø. De flinke rykker fra; i skolene, mellom bydelene og mellom fattig og rik i samfunnet. Det er økende muligheter for å oppfatte seg i et «utenforskap», og til ikke å være flink og akseptert. Samtidig har lærernes muligheter for å opptre som autoriteter blitt færre. Lærerne utfordres ofte i skolen, og «avsløres» som å være uten makt. Dette går ut over undervisningskvaliteten i mange klasserom.

Private skoler blir i økende grad for de bedre stilte, med bedre lønn, bedre undervisningsmiljø, som igjen får hentet ut lærernes kunnskap og engasjement. De opplever en skolehverdag som samstemmer med hensikten av å bli lærer. Undervisningen blir ikke en «taktisk krig» for å få noenlunde ro i klassen og for å komme gjennom pensum. Og, ved slike skoler er foreldre i større grad engasjert med lekser med sine unge, og kontakt med skolen.

Sosiale ferdigheter og evnen til læring har fått et større fokus de senere år, og er et hovedpunkt i den såkalte Ludvigsen-rapporten som skal gjelde i fremtidens skole fra 2020.⁵ De flinke vil rykke fra, og forskjellene øke i samfunnet hvis ikke noe gjøres.

De som «ikke passer inn» vil øke i antall, ikke fordi det er noe «galt» med dem, men fordi de ikke finner sin plass i samfunnet, i et stadig mer krevende sosialt og kunnskapsforventende miljø. For å få økonomisk støtte som ung voksen og senere i livet, må det være noe «galt» med personen. Når man først har fått en diagnose blir man syk for seg selv, og for andre.

Ble man mobbet, trakassert, eller «tiet i hjel» i ung alder? Hadde man det bra hjemme? Kjente man seg utilstrekkelig og maktesløs på skolen? Fikk man den undervisningen man etter loven hadde krav på? Var det umulig å drive undervisning i klassen, og å lære noe? Eller, «kanskje det er meg selv det er noe galt med?»

Hvilket samfunn vi ønsker å ha, er bygget opp av de holdninger og kunnskaper vi har. Det hjelper ikke med ytringsfrihet, rettigheter og muligheter hvis de som bestemmer gjennom folkets tillit, ikke har kunnskap eller er lyttende, sannferdige og forsøker å gjøre det som er rett og godt. Det gjelder også i næringsliv, media, academia og byråkrati.

Våger *de* som arbeider her å ytre seg om vanskelige saker? Er de ærlig? Kan vi stole på lederne? Hører de virkelig etter? Vet de hva de snakker om? Er det bra kun å være «enig»?

Enda verre er det hvis alle tenker at «alt er lov», hvor språket er noe man bruker for å hevde sin rett.

Vi mister tillit til hverandre. De lederne som lover mest blir valgt som de «smarteste». Vi vil da engasjerer oss mindre i samfunnet, og heller passe på meg og mitt. Vi slutter å lese aviser. Journalistene synes å være opptatt av det samme, og medieselskapene opptatt av å tjene penger, gi folket det de vil ha av såkalt politisk korrekthet. Er det slik, eller bare noen vi tror? Det spiller dessverre en mindre rolle. Vi går til «våre egne» kanaler og finner det vi ønsker, fordi vi mister tillit til media.

De få som har makt vil øke den, og befeste den. Dette gjelder makt og byråkrati i hele Europa. Sentralisering, overnasjonale avtaler og krav, økende krav til effektivisering alle steder, også når det gjelder læring av den enkelte. «Borgeren» opplever seg som en forbruker, lykkelig så lenge det er jobb og penger, uten politisk makt og ytringsmulighet.

De lojale funksjonærer og byråkrater har anledning til å føle sin makt, men mange mister den naturlige lysten til å ytre seg.

Dette blir konsekvensen i et samfunn som stadig blir mer fragmentert/delt opp mellom maktinteressene, og forsterkning av «identiteter». Hvor vil demokratiet bli av?

«I tillegg» begynner vi å se den menneskelige klimapåvirkning. Det er økende spenningsnivå mellom stormaktene, og flere demokratier går i tyrannisk retning, og globalt øker [korrupsjon](#). I Norge er det stadig press for økende hemmelighet.⁶ Et økende antall mennesker i verden ønsker seg også til vårt samfunn. Det kan se mørkt ut, men vi må være optimister. Resignasjon er intet alternativ.

Skal vi klare å snu utviklingen må den demokratiske dannelseskunnskapen bli alles eie. Dette er ikke vanskelig, og det er den samme metode for god tenkning og utvikling, som god holdning, tale og kommunikasjon.

Som vi skal se så henger læren om tenkning tett sammen med læring og holdning. Det er rart å tenke på at tenkning har med holdning å gjøre. Men, tenkning henger sammen med hva man *ønsker* å gjøre. «Samfunnet» ønsker *egentlig* at folk skal tenke slik at det er tjenlig for både dem selv og samfunnet. Da blir det jo slik; for å tenke godt så må man tenke rett og klokt, for det som er urett og uklokt kan ikke være bra og godt. Dette var forøvrig Sokrates poeng.

Et mål i skolen har i noen tiår vært at elevene skal lære *metakognisjon*. Metakognisjon betyr læring om læring. *Meta* betyr på gresk *først*. *Kognisjon* kommer av latin som betyr tenkning, læring, refleksjon og kommunikasjon. Med dette som mål, hvor fornuften skal være en rettesnor, var demokratiet et middel *og* et mål. Fornuftens redskap/metode var og er frihet, saklig tale, og klokskap som mål. Demokratiets middel og mål er altså det samme. Dette er demokratiets eneste absolutte fornuft.

For å kunne presentere enkeltheten i denne demokratiets skjøre dynamikk må vi altså lenger enn 2500 år tilbake. Det var da de ideer ble dannet som gjorde seg gjeldende, helt til vår tid..

Forbedringsideer dannes først i ett hode. Deretter den modige tale som har representert fornuften, fremskrittet og utviklingen mot demokrati. Dette har skjedd kun to ganger i historien.

2.

Trakassering og mobbing.

Demokratiets første begrunnelse var forebygging av trakassering, mobbing og tyranni; frihet, gr.; *eleutherai*.

Som et hovedpoeng var det at borgerne skulle ha like rettigheter (*isonomia*). Like rettigheter er nødvendig for å kunne gi beskjed når man blir trakassert eller urettferdig behandlet. Men dette var også et poeng for utviklingen av den frie tale hundrevis av år før dannelsen av demokratiet.⁷

I såkalt «homersk tid» etter dikteren Homer, stammer de eldste litterære fortellinger og tanker i Europa fra; «Odyseen» og «Iliaden». De er som de nederste steinene i vår kulturelle grunnmur. Disse linjer og tekster blir regnet for å være viktig for stimuleringen av grekernes felles bevissthet om sammenhengen mellom, frihet, rettferdighet og fri tale.⁸ Linjen fra dem er tydelig like til i dag, som vi skal se.

"Er det underlig at en tyrann ustraffet kan krenke rett og sømmelighet og ture frem i overmot? Folk fortjener ikke bedre (...) Først og fremst harmes jeg over folket som sitter stumme og ser på og ikke engang med ord forsøker å stagge de skamløse -enda de selv er så mange" ⁹

Homer, «Odyseen» ca 700 f.kr.

I sitatet er det rådgiveren «Mentor» for Odyssevs sønn Theramenes som reagerer når Odyssevs forkledd som gammel mann krenkes og mobbes av de som har inntatt hans bolig.

Folk blir her fremstilt som feig. Men, samtidig ligger det her en «løsning» mot urett, hvis folket som er flere ytrer seg mot uretten.

Tyrannen blir senere i demokratiet sett som opptatt av seg selv og sin makt, på en individualistisk måte. Han representerte individet.

Individualismen blir i demokratiet sett som en trussel mot folket og fellesskapets fornuft. Individualisten er mer opptatt av sin egen makt enn andres vel. Det er de andre; folket som i demokratiet representerer fornuften, i utgangspunktet.

Det var stor skepsis mot at en eller få personer fikk for stor makt i det demokratiske Athen. Mistanke om forsøk på å øke sin makt ble avgjort med folkeavstemning, om «den maktbegjærlige» skulle utvises fra byen i 10 år. Denne form for avstemning ble kalt ostrakisme etter *ostrakon*; potteskår, hvor borgeren risset inn navnet til politikeren.

Her, i det man tror kan være [Odyssevs borg](#), var det at Mentor snakket om «de skamløse». (Trykk på blå tekst.)

Under ser vi navnet til Themistokles, en av dem som reddet demokratiet fra tilintetgjørelse. (Mer om ham senere).

Athenerne var i hundreåret før demokratiet kom skikkelig i gang slavebundet og i hungersnød, underlagt og utpint av et ukløkt aristokrati. Ordet aristokrati kommer av *aristoi* som betyr «de beste». Gjelden på jord til en høy rente, ble arvet til neste generasjon. Kunne man ikke betale ble man solgt som slave, til Persia eller andre. Man regner med at opp mot 90% av folket i Attika, -fylket Athen ligger i- var i denne situasjonen før borgerne under ledelse av Solon gjorde de første skritt i demokratisk retning, med en blodig revolusjon. De

drepte mange i aristokratiet, delte ut deres eiendom til deler av folket, og gjorde arvegjeld forbudt.

«Du før en slave var, nå er du blitt befridd. Av dem som var blitt solgt, med rette eller svik, jeg mange kjøpte fri og brakte hjem til slutt, til gudegitt Athen, og dem som nøden tvang til flukt og flakking vidt omkring, og hadde glemt å tale hjemlig attisk rett»¹⁰

Solon

Det var nok ikke kun for å gjenopprette gammel attisk rett at revolusjonen under Solon ble gjort. Det var helt nødvendig å gjenopprette en reell privat eiendomsrett og kjøpekraft for å få fart på økonomien. Mennesket/ borgeren måtte få midler og frihet til å kunne drive produksjon, handel og forbruk. Under Solon, de «solonske lover», ble det slutt på arvegjeld.

Aristokratiets totale makt, utøvd fra knausen [Areopagos](#), var over.

Athenerne så plikt til medvirkning som bærende for de demokratiske retter. Det var ikke opp til den enkelte å ta vare på ens egne rettigheter. Man skulle engasjere seg i fellesskap, i politikk, byråkrati og rettsvesen. En som ikke tok del ble kalt «idiot». Idiot betyr privat/individuell på gresk. Er det mange «idioter» i vår tid?

Demokratiet som (fornuftens) fellesskap kan også sammenlignes med klassen, venneflokket, familien, og på arbeidsplassen. Alle steder i samfunnet hvor man oppholder seg. Det er de samme regler for likeverd og fornuft også her, tenker jeg. Vil man ikke reagere på urett og urimelighet også her? Hva hvis noen tar makten i klassen, og får de andre til å trakassere og mobbe en av dere? Hva hvis det er læreren som skal mobbes? Hva hvis noen i klassen stadig ødelegger for lærerens undervisning, som går ut over de andre? Vil ikke det da oppstå et tyranni, hvor den ene, eller flere får ødelagt sin reelle rett? Retten til kunnskap og stimuli, til å utvikle sin tenkning og derved seg selv?

Hvis vi ser oss selv som likeverdige borgere, stor og liten, sjef eller ansatt; vil ikke vi da måtte hevde at vi har den samme rett til å bli hørt, sett, og ha det bra? Man skulle vise generell respekt og vennlighet. Samtidig skulle man kunne si sin mening, nettopp for å sikre ens eget vel og andres vel.

Hvis vi i dag får den samme demokratiforståelsen som dem -det jeg kaller et utvidet demokratibegrep- så vil vi se at trusler, trakassering, mobbing og maktmisbruk representerer antidemokratiske og tyranniske holdninger og krefter.

En slik begrepsutvidelse vil kunne forebygge mobbing, fordi man får en ide om at demokratiet ligger i hver enkelt av oss, i den holdning vi viser andres ytringsrett til saklighet og forbedring.

Mobbing og trakassering blir individualistisk og tyrannisk, historisk sett.

«Kunnskapen bør ligge i hjertet, ikke på papir»

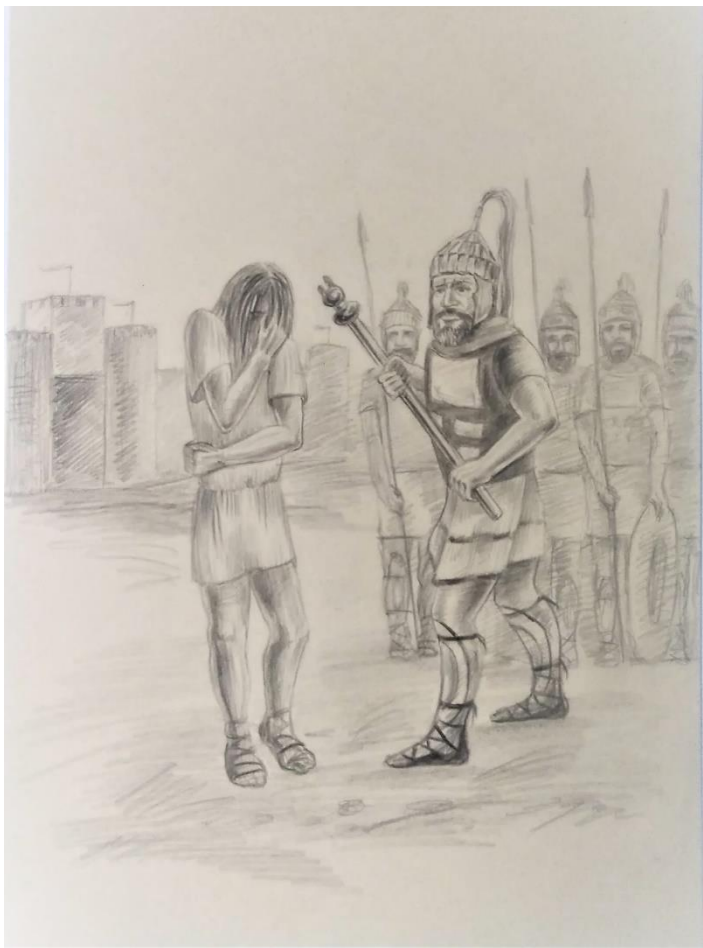
Antisthenes¹¹

Neste side er et eksempel fra Homers «Iliaden». Kongen av Sparta Menelaos og hans bror kongen av Mykene. Kong Agamemnon beleiret Troja fordi Prins Paris hadde «røvet» Dronning Helena» av Sparta. De ble forelsket under Prins Paris besøk i Sparta. Kongen av Sparta følte seg ydmyket. Det er soldaten Thersites som trer fram for kong Agamemnon utenfor [Trojas murer](#), og forteller ham ironisk at han skal hjelpe kongen med å tilfredsstille hans griskhet.

«Frekt, med skingrende røst utskjelte Thersites Agamemnon: «(...); hva krever du nå, hva er det du savner? Kobberet fyller jo helt dine skur, og inne i teltet har du av utvalgte kvinner en flokk som vi andre akaier, når vi har stormet en by må bringe deg. (...).»¹²

Odyssevs som kongens mann griper da inn:

««Styr deg Thersites, du munnkåte narr med den klingende stemme. Prøv ikke mere å yppe til ordstrid med konger.» (...) Odyssevs slo ham på rygg og skuldre med staven. Ynkelig krympet han seg og felte en tåre. Hevet seg da under gullsmykket stav over ryggen en blodig stripe. Han satte seg ned og skalv i sin smerte. «Neppe vil siden hans kjepphøye sinn få lyst til å krangle igjen med konger og føre så skammelig tale»»¹³

Thersites fremstilles som en stygg og illeluktende soldat. Er det kanskje gjort for å vise at også dem som sees som «de usleste» også kan være modig og klok?

At Thersites snakker fritt er blitt sett og brukt på to forskjellige måter: På den ene side viser det at opposisjonelle og makt-misunnelige ytringer må straffes umiddelbart, slik at ikke andre også får «gode ideer». Slik er Iliaden en metodebok for makthavere. På den annen side gir det ideer til folket om at modige menn kan ytre seg mot urett. Man tror at denne historien har vært med å utvikle bevisstheten om uretten ved å ikke få ta til orde for urett.¹⁴ Thersites er den første som i Europas litteratur forteller det som alle tenker, men ingen tør å si.

Begrepet «varsler» ble dannet for så kort tilbake som i 2000.¹⁵¹⁶¹⁷ Da var det en «varsler» i det amerikanske kraftselskapet ENRON som ga beskjed om enorm korrupsjon i selskapet.

En varsler er en som står fram og sier det som er sant, og som i vår kultur får juridisk vern fordi det han sier er farlig for ham selv. Er begrepet varsler oppstått fordi man har oppdaget at det ikke har vært reell ytringsfrihet i samfunnet? Eller er det fordi ytringsklimaet ikke lenger er tilstede? Jeg tror vi er i ferd med å oppdage at den aldri har vært reell.

Thersites hadde ikke noe vern. Dette bilde inn i Homers tid gir et troverdig bilde av den vanlige manns og soldats «status». Men, den

samme situasjon er opplevelsen for mange unge og voksne i samfunnet også i dag.

Så, det er fremdeles mange «Thersiteser» rundt om som ikke kommer fram med fornuften, fordi «makten» blir for sterk. Forventning om «lojalitet» i vennegjeng, i klassen, i kollegiet og «systemet» er sterkere enn den demokratiske grunnholdning og kunnskap. Den demokratiske holdning er å fortelle og høre på det som er riktig i saklighet og vennlighet. Mer om denne sammenheng i neste kapittel.

I det athenske demokratiet var retten til å snakke absolutt for byens borgere. Det gjaldt kun menn. Men, som prinsipp skal dette gjelde alle med borgerrettigheter også i dag. Det som særlig skilte den vanlige mann fra slaven, var at slaven ikke hadde noen rett til å snakke.

*«Det er en slaves liv å ikke ha retten til å kunne snakke (...)
Da må en tåle idiotiet til dem som bestemmer (...) Man finner
ut at det lønner seg å nekte sin natur, og bli en slave»¹⁸*

Euripides

Tragedieforfatteren Evripides er en av de største fra antikken. Han vokste opp i Athens «gullalder», samtidig med Sokrates.

«*Idiotiet*» er altså privat. Det passer godt i forhold til den holdning demokratiet er fundamentert på.

Ingen makt skal kunne benekte og vri seg unna kunnskap, fornuft, og forbedring; kjernen i demokratiets hensikt.

Slik vi ser i varslings saker, og andre saker hvor man melder ifra, er det makten i kraft av lederautoritet som oftest får siste ord.

Lederautoritet er betinget av den kultur lederen opptrer i. Folk som sier sannheten for rettferdighet og forbedring i Norge i dag, får på tross av varslingsvern ofte represalier i kraft av at de blir utstøtt, truet, blir «etterforsket», «utpsyket», får ødelagt karriere, mister arbeidet, som igjen medfører tap av helse, ekteskap og liv, i de verste tilfellene. Det er «kongene»/ledernes posisjon og makt som regjerer i kulturen. Makten sørger for seg og sine lojale. Innspill, kunnskap, forbedring og saklighet blir ikke fokusert.

Dem som forhindrer fornuften i å komme til samfunnet, er etter antikkens demokratiske syn en fiende av samfunnet.

Det var særlig tre grupper som ikke hadde politiske rettigheter i demokratiets vugge. Det var slaverne, kvinnene, og dem som hadde flyttet inn fra andre byer; *metoikere*.

Å ta og ha slaver var slik det var i den førdemokratiske verden. Det var så vanlig at det ikke er kjent at det er noe problematisering om det. Slaveri er imidlertid vanlig mange steder i verden, også i dag. (Også i Norge, skal vi tro restaurantbransjens voktere.¹⁹)

Platon hevdet at slaverne i Athen hadde det bedre enn borgerne i andre byer, og at det var vanskelig å se forskjell på borgeren og slaven i Athen.

Dette er nok en overdrivelse for at han skal få fram et poeng med at kulturen i Athen er fallende, men: Slaverne kunne ta alt arbeide bortsett fra i politikk. De kunne kjøpe seg fri hvis herren gav dem lønn, og hvis herren døde kunne de få friheten. Slaverne som arbeidet i gruvene hadde det nok verst, uten kontakt med borgerskap og bymiljø. De arbeidet sannsynligvis til de døde eller omkom på grunn av hardt eller farlig arbeid. Som barn av slaver ble man også født til slaveri.

Det greske ordet for slave er *doulos*, som også betyr krigsbytte. Slaverne i Athen var krigsbytte, men det var ikke akseptert å holde andre greske folk som slaver.

Men, dette sitatet fra angivelig en persisk soldat like før [slaget ved Plataea](#) i 479 f. kr. viser sympati med mennesket i slavetilstanden, også som fiende. Det viser også hva «meningen med livet» er; å få bruke sin kunnskap. Dette er ordene til en persisk kriger, gjengitt av Herodot, Vestens første historiker:

Mange av oss persere kjenner vår fare, men vi er tvunget til å gjøre som vår leder befaler oss. Sikkert er det, det såreste av all menneskelig lidelse, å være i besittelse av kunnskap men likevel ikke ha makt til å handle»²⁰

I hele mennesket historie har det vært vanlig å holde slaver, og den greske økonomien var basert på dette. Men, igjen et lyspunkt. I Platon blir det sagt at slaver går rundt som vanlige menn, noe Platon mener ikke er bra for samfunnet, muligens fordi de ikke kjenner borgerplikten for å vedlikeholde et godt samfunn. Platon mente jo også at demokratene selv representerte en fare, med individualiseringen av sine interesser.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

---

¹Det var mitt møte med boken «Fearless Speech» av Michel Foucault som fikk meg inn på sporet av at det var en holdnings, utvikling og kommunikasjons-kompetanse som lå til grunn for forståelsen av viktigheten av ytringsfrihet.

² I dialogen «Gorgias» 521d, men tematikken varer helt til 523.

³«Staten», Platon; 564 a-e.

⁴ Platon, Staten, c 536 d.

⁵ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-8/id2417001/>

---

⁶ Undertegnede vil kommentere at byrådsarbeidet i de tre største byene her i landet fra høsten 2015 ikke lenger har offentlighetens øyne mot seg. Journalisten Vegard Venli har arbeidet med dette.
<https://www.hjort.no/begrenset-innsyn-i-kommuner-med-parlamentarisk-styreform>

Oxford Research: En del av konklusjonen er at forutsetningene for offentlig innsyn i forvaltningen er bedret de siste årene, men det er ikke mulig å konkludere med at den er forbedret. Det står også i konklusjonen at media i liten grad benytter seg av å kreve innsyn i dokumenter unntatt offentligheten, selv om mengden av dem generelt sett er stor. Hvorfor?
<https://www.regjeringen.no/contentassets/9a7303bd1c1142cf86785be59430b151/innsyn-i-forvaltningen.pdf>

⁷ Odyseen, Dreyer Forlag 1993. Richard Balot. S... om Thersites

⁸ Homer *Iliaden*, Aschehoug 2002, s. VIII: «Eldgamle og autoritative var de for lengst for en Platon og en Aristoteles, 300-400 år etter at de var blitt til. At deres betydning for den greske kultur er enorm, er bare en mild over-drivelse»

⁹ «Odyseen» Homer. Dreyer 1993

¹⁰ Aristoteles; Athenernes Statsforfatning, s. 34. Vidarforlaget, Oslo 2010.

¹¹ Omskrevet som sitat, etter et poeng hos Rosalind Thomas. «Oral and Written Record in Classical Athens» 1989, s. 33

¹² *Iliaden*. Aschehoug klassikere 2002, s. 24.

---

¹³ Fra A. Saxonhouse «Free Speech and Democracy in Ancient Athens» (2006), som vektlegger dette som «startpunktet» for utviklingen av demokratisk fri tale.

- Tegningen med Thersites er laget av Jonas Zebelis.

¹⁴ Ryan K. Balot holder dette som et vesentlig kulturutviklings-element i «Greed and Injustice in classical Athens», 2001.

¹⁵<https://www.whistleblowersblog.org/2017/11/articles/corporate-whistleblowers/the-isolation-is-just-momentous-when-youve-spoken-truth-to-power/>

¹⁸ Evripides; fra «Den fønikiske kvinnen»

¹⁹<https://www.tv2.no/a/10291513/>

²⁰ Herodotus «History bok IX , «avsnitt» 19.

<http://classics.mit.edu/Herodotus/history.9.ix.html>